

CZU: 343.21 + 343.9

**CONFLICT AL LEGILOR PENALE ÎN TIMP: CAZUL LEGII PENALE
INCRIMINATOARE (NOVATIO LEGIS), AL LEGII PENALE DEFAVORABILE
(NOVATIO LEGIS IN PEJUS – LEX GRAVIOR)**

Drăgălin PĂDURE, Stela BOTNARU

Universitatea de Stat din Moldova

În acest articol sunt conceptualizate legile penale defavorabile în timp prin analiza tipurilor acestora și prin identificarea regulilor de aplicare a legilor penale care înapresc pedeapsa sau înrăutățesc în alt mod situația persoanei vinovate de săvârșirea infracțiunii. Autorii au elaborat o tipologie doctrinară a legilor defavorabile și au demonstrat faptul că *Novatio legis*, *Novatio legis in pejus* și *Lex gravior* constituie formele principale ale legii defavorabile care este expres prevăzută de legiuitor în alin.(2) art.10 din Codul penal al Republicii Moldova. În contextul analizat autorii au exemplificat regulile propuse de identificare a legii penale defavorabile. Concluziile formulate au drept scop îmbunătățirea doctrinei contemporane a dreptului penal substanțial.

Cuvinte-cheie: lege nouă, criminalizare, dezincriminare, conflict de legi penale, aplicarea legii penale în timp; înăsprirea pedepsei, înrăutățirea în alt mod a situației persoanei vinovate de săvârșirea infracțiunii.

DISAGREEMENT OF CRIMINAL LAWS IN TIME: CASE OF THE INCRIMINATING CRIMINAL LAW (NOVATIO LEGIS) AND UNFAVORABLE CRIMINAL LAW (NOVATIO LEGIS IN PEJUS – LEX GRAVIOR)

In the limits of this scientific article there have been conceptualised unfavorable criminal laws by means of analysis of its types and rules' identification concerning the criminal laws which institute a severe punishment or otherwise worsen the situation of the person who is guilty in commission of crime. Authors elaborated a scientific typology of unfavorable laws as well as demonstrated that *Novatio legis*, *Novatio legis in pejus* and *Lex gravior* constitute the basic forms of unfavorable laws which are expressly provided in the paragraph (2) article 10 of the Criminal code of the Republic of Moldova. Un the realm of this study the authors have exemplified rules of the unfavorable law identification. The obtained results could be used in the process of improvement of the Substantive Criminal Law.

Keywords: new law, criminalization, dezincrimination, disagreement of criminal laws, application of the criminal law in time, toughening of punishment, otherwise worsening the situation of the person who committed the crime.

Introducere

Scopul acestui articol rezidă în conceptualizarea legilor penale defavorabile în timp prin analiza tipurilor acestora și în identificarea regulilor de aplicare a legilor penale care înapresc pedeapsa sau înrăutățesc în alt mod situația persoanei vinovate în săvârșirea infracțiunii.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute constă în elaborarea unei tipologii doctrinare a legilor defavorabile, precum și în demonstrarea faptului că *Novatio legis*, *Novatio legis in pejus* și *Lex gravior* constituie formele principale ale legii defavorabile care este expres prevăzută de legiuitor în art.10 din Codul penal al Republicii Moldova.

Legea penală este determinată de procesele și fenomenele sociale. Fiind elaborată sub impactul necesităților sociale și exprimată în prohibițiunea penală reflectată corespunzător într-o normă juridico-penală, ea nu este creată „pentru orice eventualitate”. Limitele legii penale trebuie să se stabilească prin necesitatea protecției contra atentatelor infracționale a celor mai importante interese personale și sociale. Legea penală nu trebuie să creeze obstacole pentru dezvoltarea economică, socială, culturală etc.

Dreptul penal presupune o măsură extremă, a cărei aplicarea în fiecare caz concret trebuie să fie excepțională, deoarece conduce la consecințe diferite de natură socială, economică, morală etc. Astfel, dacă există posibilitatea de a lupta efectiv și fără aplicarea măsurilor represive penale, atunci fapta nu poate fi recunoscută infracțiune. Pe de altă parte, societatea trebuie să fie pregătită pentru a recunoaște o faptă sau altă în calitate de infracțiune; în caz contrar, societatea va riposta, ceea ce, în final, va conduce la creșterea numărului acestor fapte infracționale.

Într-adevăr, situația cea mai bună pentru societate este aceea în care indivizii se supun de bunăvoie normelor juridice, conduita lor este în acord cu legile în vigoare la momentul manifestării ei, eficiența dreptului fiind

în acest caz maximă. Însă, situațiile juridice nu sunt întotdeauna simple, iar efectele unei anumite conduite nu se produc doar imediat ce conduita este manifestată, ele putându-se întinde pe o durată mai lungă de timp. În asemenea situații, este important să se poată stabili care dintre normele juridice care s-au succedat pe parcursul producerii efectelor raportului juridic este aplicabilă. Soluția trebuie să fie oferită tot prin norme juridice [1, p.287-288]. Astfel, dreptul are posibilitatea de a organiza viitorul, de a prelungi o situație prezentă în viitor, de a readuce trecutul în prezent sau, dimpotrivă, de a-l actualiza.

Garanția de obiectivitate a legii impune ca aceasta să nu fie edictată ca o măsură împotriva unor autori deja cunoscuți, ci în mod anticipat și cu valabilitate generală [2]. Acest procedeu afectează principiul imparțialității și obiectivității statului și poate permite crearea condițiilor de manipulare politică a procedurii penale.

Cunoașterea activității temporale a normelor juridice este esențială, din cel puțin trei puncte de vedere:

- În primul rând, conform principiului *tempus regit actum*, faptele săvârșite nu pot produce alte efecte juridice decât cele prevăzute de norma în vigoare, adică de norma sub imperiul căreia aceste fapte au fost comise;
- În al doilea rând, adoptarea sau publicarea actului normativ nu coincide cu intrarea lui în vigoare, motiv pentru care trebuie determinat, *in concreto*, acest moment, deoarece de el depinde forța normativă a actului și numai din acel moment există posibilitatea unui conflict cu reglementarea veche;
- În al treilea rând, aplicarea în timp a legii, se susține de o doctrină consolidată, nu coincide întotdeauna cu durata existenței sale juridice, atunci când ar avea efect retroactiv ori ultraactiv, înlăturând acțiunea altei legi normal competente *ratione temporis*.

Aceasta înseamnă că „*aplicarea în timp a legii*” este distinctă de „*conflictul legilor în timp*”, deoarece acesta din urmă constituie doar o parte din materia mai vastă reprezentată de „*aplicarea legii în timp*”. Dacă pe durata existenței raportului juridic penal sunt incidente mai multe legi penale succesive, se pune *problema determinării legii penale aplicabile în cauză*. Astfel, deseori, faptele penale se săvârșesc într-un anumit moment și se judecă sub imperiul aceleiași legi penale aflate în vigoare, alte fapte penale se săvârșesc în timp ce o lege penală este în vigoare, dar se judecă sub o altă lege penală.

Conflictul de legi în timp apare în ipoteza în care o pluralitate de norme juridice succesive diferite ca și conținut are vocația de a reglementa simultan o anumită situație juridică. În această ipoteză, aptitudinea de a reglementa conflictul apărut o are dreptul tranzitoriu sau dreptul intertemporal, reprezentat de ansamblul reglementărilor și teoriilor ce stabilesc raporturile dintre legile care se succed în timp [3, p.192-193]. Soluționarea coliziunilor apărute (concurșul dintre legea penală anterioară și legea penală nouă) necesită un nivel avansat de profesionalism, temeinicia științifică a calificării faptei infracționale în baza legii respective. În acest sens, trăsătura indispensabilă a legii penale în vigoare poate fi privită dintr-o perspectivă dublă: *forța juridică a acestei legi și posibilitatea de aplicare a acesteia pentru soluționarea cauzei penale concrete*.

Determinarea caracterului legii penale noi uneori constituie o problemă complicată. Totuși, în doctrină sunt formulate mai multe reguli generale:

- *dacă este majorat termenul maxim al pedepsei*, atunci legea înăsprește răspunderea penală;
- *dacă termenul minim este redus*, atunci legea nouă ușurează pedeapsa;
- *dacă pedeapsa complementară prevăzută în sancțiune este exclusă*, atunci legea nouă ameliorează răspunderea penală;
- în cazul în care *pedeapsa complementară este inclusă în sancțiune*, atunci legea penală se consideră înăspriată;
- legea penală care majorează limita de jos se consideră a fi mai aspră decât legea anterioară, deși limita de sus poate fi redusă.

Pentru a stabili care lege penală (anterioară sau nouă) este mai blândă, urmează a fi comparate sancțiunile din conținutul normei juridico-penale concrete: dacă maximumul pedepsei penale anterioare și al celei noi va fi unul identic, se va recunoaște favorabilă numai acea lege care stabilește limita de jos mai redusă; în cazul în care și limita de sus, și limita de jos sunt identice, se va ține cont de prezența pedepselor penale alternative (amendă, muncă neremunerată în folosul comunității etc.).

Luând în considerare faptul că legea poate fi abrogată, se pot crea situații de conflict. Regulile și principiile care vizează rezolvarea conflictului de drept penal în timp constituie legea penală *intertemporală*. Totodată, se va ține cont de principiul, conform căruia regula generală este *prevalența legii care era în vigoare* (atunci când această faptă a avut loc) [4, p.111].

Derogări posibile de la regula activității legii penale (excepțiile permise) sunt *retroactivitatea* (cum ar fi, de exemplu, *retroactivitatea* legii de dezincriminare) și *ultraactivitatea* legii penale (cum ar fi, de exemplu, *ultraactivitatea* legii penale temporare). **Extraactivitatea legii penale** (fie sub forma *ultraactivității*, fie sub forma *retroactivității* [5, p.90-91]) constituie o derogare (excepție) de la principiile activității și *neretroactivității* legii penale și constă în aplicarea legii penale în privința unor raporturi juridice *anterioare* sau *posteriore* intrării sale în vigoare. Cu alte cuvinte, *extraactivitatea* legii penale reprezintă *o extindere a eficienței în timp a legii, fie înainte de momentul intrării în vigoare, fie după ieșirea din vigoare*.

Ambele reguli – *neretroactivitatea* și *retroactivitatea* – acționează în același sens, adică numai în favoarea infractorului și sunt justificate de aceleași rațiuni, nu se poate acorda uneia vreo prioritate față de cealaltă; ambele sunt principii de aplicare în timp a legii penale, însă derivate față de principiul fundamental al activității legii penale. Cum am arătat în publicațiile noastre anterioare, *fiind o excepție de la principiul activității, extraactivitatea presupune pre existența unei dispoziții legale care să o consacre* [6, p.43-44].

Într-o altă ordine de idei, în știința dreptului penal, în legătură cu aplicarea legii penale în timp, o problemă deosebită a fost identificată în cazul *concursei de legi penale* și al *concursei de norme penale*. Astfel, vom fi în situația *unui concurs de legi penale* atunci când mai multe legi penale sunt în același timp în vigoare, iar *concursa de norme penale* va exista când sunt susceptibile de a fi aplicate mai multe norme penale în vigoare în același timp. Există concurs de legi penale în timp atunci când două sau mai multe legi penale reglementează aceleași relații sociale, una din legi fiind o lege penală *generală*, alta – o lege penală *specială* sau *excepțională*.

Conflictul de legi penale este verificat în momentul în care intră în vigoare o nouă lege, abrogând pe cea precedentă. Legea nouă are întotdeauna un conținut cel puțin diferit de predecesorul său. Astfel, dacă ar fi identice, nu ar exista motivul logic pentru editarea acesteia [4, p.112]. Numai una dintre cele două legi, inclusiv care nu a fost încă abrogată, ar putea fi aplicată, deoarece cealaltă nu mai este disponibilă, nu este valabilă și nu produce efecte juridice [4, p.112-120; 7, p.15]. Pot exista situații când două legi penale, una generală și una specială, ambele în vigoare, să reglementeze în paralel aceeași situație. În doctrina penală, această situație mai este denumită *conflict aparent de norme penale* sau *concură fictiv de norme penale*. Chiar și un act normativ din legislația extrapenală poate constitui temei pentru înlăturarea conflictului legilor penale în timp, în special când vorbim despre normele penale de blanșetă (*Conflictul legilor penale „în alb” în timp*). În opinia autorului portughez Clober Rogéno Masson, trebuie să funcționeze și *retroactivitatea actelor normative extrapenale* [4, p.112-120].

Rezultate și discuții

Stabilind noțiunea de conflict al legilor penale, vom formula următoarea direcție de cercetare: stabilirea regulilor de aplicare a **legii penale incriminatoare** (*Novatio legis*) și a **legii penale defavorabile** (*Novatio legis in pejus – Lex gravior*).

Așadar, legea penală care înăsprește pedeapsa sau înrăutățește situația persoanei vinovate de săvârșirea unei infracțiuni constituie lege penală defavorabilă (lat. – *Lex gravior*). Potrivit alin.(2) art.10 CP RM, legea penală care înăsprește pedeapsa sau înrăutățește situația persoanei vinovate de săvârșirea unei infracțiuni nu are efect retroactiv. Așadar, **Lex gravior** presupune legea penală mai severă în comparație cu cea precedentă care agravează situația persoanei (*Novatio legis in pejus*), conține un tratament mai riguros și vizează mărirea pedepsei penale, calificare juridico-penală mai severă, extinderea cauzelor generale agravante ale pedepselor penale; impunerea unui regim de închisoare mai rigid; mărirea termenului de prescripție a răspunderii penale sau a pedepsei penale; excluderea cauzelor atenuante generale; excluderea cauzelor de reducere a pedepsei penale; excluderea cauzelor justificative sau de neimputabilitate etc. [4, p.111]. Efectul juridico-penal al acestei reguli constă în faptul că *lex gravior* se va aplica doar faptelor infracționale săvârșite ulterior (după intrarea în vigoare a legii noi mai severe) [4, p.112].

Există două categorii de legi penale care înăspresc pedeapsa sau înrăutățesc situația persoanei vinovate:

- 1) Legea penală incriminatoare (*Novatio legis*);
- 2) Legea penală defavorabilă (*Lex gravior*).

Astfel, legea penală incriminatoare se află cu legea penală defavorabilă în coraport de parte-întreg, unde legea penală defavorabilă include atât legea penală incriminatoare, cât și alte legi penale defavorabile. Simplificând mesajul nostru, vom clarifica următoarele: dacă legea penală incriminatoare transformă faptele umane prejudiciabile în cele infracționale (pentru prima dată), atunci în cazul altor legi penale defavorabile legiuitorul doar înăsprește pedeapsa sau înrăutățește situația persoanei vinovate pentru fapta recunoscută

infracțională anterior adoptării acestei legi. *Lex gravior* doar adaugă unele semne speciale la componența de infracțiune deja existentă. Totodată, în opinia noastră, *lex gravior* poate fi de trei feluri: 1) *criminalizarea secundară* prin concretizarea unor semne infracționale ce se referă la elementele componenței infracțiunii care anterior a fost criminalizată printr-o altă lege; 2) *înăsprirea pedepsei*; 3) *înăutățirea în alt mod a situației persoanei vinovate* (se referă la modalitatea executării pedepsei etc.).

Legea penală incriminătoare (*Novatio legis incriminatoria*). Fiind parte componentă a politicii penale a statului, procesele de criminalizare și dezincriminare a faptelor prejudiciabile presupun metode specifice de determinare a cercului de fapte ce pot fi și trebuie să fie păstrate în lista faptelor infracționale sau, viceversa, să fie excluse din numărul acestora. Cu toate că definiția oficială a noțiunilor „*criminalizare*” și „*dezincriminare*” care sunt larg utilizate în literatura de specialitate juridico-penală lipsește în legea penală, teoreticienii compensează această lacună legislativă prin oferirea a mai multor definiții științifice.

Așadar, *criminalizarea* poate fi definită ca *un proces social și juridic de identificare a actelor de conduită individuală care prezintă pericol pentru relațiile sociale, precum și recunoașterea acestor acte de conduită ca infracționale și sancționate de legea penală; recunoașterea la nivel legislativ a unor fapte ca fiind infracționale, cu alte cuvinte stabilirea răspunderii penale pentru săvârșirea lor* [8, p.9-10]. După cum putem observa, *criminalizarea* este definirea (recunoașterea) legală a unei fapte (acțiune sau inacțiune) drept infracțiune. Problema de drept de care sunt legate procesele de dezincriminare și criminalizare este problema lacunelor și surplusului de norme în legea penală. Într-adevăr, prezența lacunei de drept constituie o deficiență majoră a legii penale și conduce la aceea că aproape toate autoritățile de stat devin impotente în fața unui fenomen social periculos și negativ.

Analizând fenomenul criminalizării (lat. – *Novatio legis incriminatoria*), autorul portughez Clober Rogéno Masson utilizează termenul „*neocriminalizare*”, ceea ce în esență sa acopera situații de criminalizare a unor fapte prejudiciabile care nu au fost cunoscute anterior. Efectul acestei reguli constă în următoarele: legea penală este eficientă numai pentru viitor și niciodată pentru trecut [4, p.111]. Menționăm, totodată, că fenomenul *criminalizării excesive* la fel este unul prejudiciabil pentru societate, deși acest prejudiciu nu este atât de evident. Astfel, dacă legea penală excesivă se aplică în practică, ea denaturează sensul și conținutul politicii penale actuale. În cazul în care această lege nu se aplică sau aproape nu se aplică în practică, ea discreditează legislația privită ca formă de expresie a politicii penale, deoarece creează impresia că ea nu este obligatorie. Și, în sfârșit, prejudiciabilitatea legii penale excesive se exprimă în faptul că ea creează temeii pentru a fi aplicată selectiv, pentru subiectivismul inacceptabil, ceea ce, în fapt, constituie condiție favorabilă pentru acțiuni arbitrare din partea organelor de drept – fenomen inadmisibil într-un stat de drept. Devine evident că la etapa contemporană politica penală poartă un caracter unilateral expres: toate modificările și completările sunt legate cu criminalizarea și sancționarea faptelor prejudiciabile.

Procedee de criminalizare (*Novatio legis*), precum și procedee de înăsprire a pedepsei sau de înăutățire a situației persoanei vinovate sunt prevăzute în **Partea specială a Codului penal al Republicii Moldova:**

I. *Novatio legis incriminatoria* – neocriminalizare;

II. *Novatio legis in pejus* – legea penală nouă este mai severă în comparație cu cea precedentă care agravează situația persoanei.

I. *Novatio legis* – neocriminalizare

1.1. Criminalizarea prin introducerea unui nou articol (Neocriminalizarea, după autorul Clober Rogéno Masson). Cea mea tipică și răspândită metodă de criminalizare este inclusiunea în Codul penal a unor componente noi de infracțiuni care prevăd răspunderea penală pentru fapte care sau fost recunoscute drept infracționale. Astfel, prin Legea nr.83 din 25.05.2017 [9] Codul penal al Republicii Moldova a fost completat cu un nou articol, art.201² – „Exercitarea necorespunzătoare a obligațiilor părintești”, care incriminează fapta prejudiciabilă ce constă în „*eschivarea cu rea-voință a părinților de la exercitarea obligațiilor părintești, dacă aceasta a determinat plasamentul copilului în instituții rezidențiale sau servicii sociale de plasament*”.

Prin Legea nr.157 din 26.07.2018 pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova nr.985/2002 [10] a fost introdus art.150¹ CP RM (Justificarea publică a sinuciderii) în următoarea redacție: „*Justificarea publică a sinuciderii, adică distribuirea sau punerea în alt mod la dispoziția publicului a unui mesaj privind recunoașterea sinuciderii ca fiind justă, ca fiind demnă de urmat sau care necesită a fi susținută, se pedepsește cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore sau cu închisoare de până la 4 ani*”.

Prin aceeași lege în Codul penal a fost introdus art.222¹ CP RM, prin care pentru prima dată în legea penală a Republicii Moldova a fost incriminată și sancționată cruzimea față de animale, fiind recunoscută faptă infracțională *tratarea cu cruzime sau torturarea animalelor care a cauzat mutilarea ori moartea acestora*. Totodată, acest articol conține și unele agravante prevăzute la lit.a) alin.(2) („în public sau în prezența minorilor”); la lit.b) alin.(2) („de o persoană responsabilă de îngrijirea, protecția și bunăstarea animalelor, de dresarea sau de acordarea asistenței medicale veterinare”) și la lit.c) alin.(2) („din motive sadice”),

1.2. Criminalizarea unei fapte prejudiciabile noi într-un semn calificativ separat, cum ar fi, spre exemplu, completarea, prin Legea Republicii Moldova nr.157 din 26.07.2018 pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova nr.985/2002, a alin.(1) art.206 CP RM (Traficul de copii – completarea acestuia cu literale b²) și b³) având următorul cuprins: „b²) însușirii ajutoarelor, indemnizațiilor sau prestațiilor sociale; b³) folosirii ilegale în testări sau experimente medicale ori științifice”. În acest caz este extinsă lista acțiunilor (inațiunilor) care pot constitui fapta prejudiciabilă de trafic de copii.

Un alt exemplu ar servi completarea unor articole din Partea specială a Codului penal cu semne calificative, cum ar fi completarea art.152 CP RM (Vătămarea intenționată medie a integrității corporale sau a sănătății) cu litera c¹) având următorul cuprins: „c¹) cu bună știință asupra unui minor sau a unei femei gravide ori profitând de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vârstei înaintate, bolii, handicapului fizic sau psihic ori altui factor”. Respectiva completare a fost operată prin Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova, nr.277 din 18.12.2008 [11].

1.3. Criminalizarea prin introducerea unui alineat nou în cadrul unui articol. În conformitate cu Legea Republicii Moldova nr.179 din 26.07.2018 [12], art.328 CP RM a fost completat cu alineatul (1¹) având următorul cuprins: „Refuzul neîntemeiat de eliberare a actului permisiv care a condus la restrângerea dreptului de desfășurare a activității de întreprinzător, inclusiv desfășurarea neîntemeiată a unor controale, dacă aceasta a cauzat daune drepturilor și intereselor ocrotite de lege ale persoanelor fizice sau juridice, în valoare de cel puțin 10 salarii medii lunare pe economie prognozate, stabilite prin hotărârea de Guvern în vigoare la momentul săvârșirii faptei, se pedepsește cu amendă de la 1200 la 4000 de unități convenționale sau cu închisoare de până la 6 luni, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 până la 5 ani.”

II. Novatio legis in pejus – legea penală nouă este mai severă în comparație cu cea precedentă care agravează situația persoanei

2.1. Criminalizarea prin introducerea modificărilor și completărilor în normele deja existente. Cu toate că natura acestor modificări este diferită, ele se referă la conținutul dispoziției articolului (la semnele obiective și subiective ale componenței de infracțiune). Așadar, conform regulii generale, potrivit prevederilor art.8 CP RM, care stipulează principiul acțiunii legii penale în timp, caracterul infracțional al faptei și pedeapsa pentru aceasta se stabilesc de legea penală în vigoare la momentul săvârșirii faptei. Cu toate acestea, în conformitate cu prevederile alin.(2) art.10 CP RM, legea penală care înăsprește pedeapsa sau înrăutățește situația persoanei vinovate de săvârșirea unei infracțiuni nu are efect retroactiv.

2.2. Criminalizarea prin completarea articolului din Partea specială a Codului penal deja existent care a constat în extinderea laturii obiective prin introducerea noilor forme (Novatio legis in pejus). Spre exemplu, completarea alin.(1) art.150 CP RM (Determinarea sau înlesnirea sinuciderii) cu o componență nouă ce constă în înlesnirea sinuciderii: „Determinarea sau înlesnirea intenționată a sinuciderii, inclusiv prin intermediul rețelelor de comunicații electronice, soldată cu sinuciderea”. De fapt, înlesnirea constituie o metodă de instigare la infracțiune, însă, ținând cont de gradul avansat de prejudiciabilitate, legiuitorul a recunoscut-o la nivel de normă ca variantă-tip a faptei prejudiciabile.

2.3. Criminalizarea prin completarea articolului din Partea specială a Codului penal deja existent care a constat în extinderea sferei de aplicare a acestei norme (Novatio legis in pejus). Modificările dispoziției de la alin.(1) art.237 CP RM (Fabricarea sau punerea în circulație a cardurilor sau a altor instrumente de plată false) operate în trei direcții:

- a) Extinderea listei obiectelor materiale ale infracțiunii;
- b) Extinderea bazei normative extrapenale (contravenționale) prin includerea normelor contravenționale care prevăd răspunderea administrativă pentru faptele prejudiciabile din același domeniu. Așadar, prin Legea Republicii Moldova pentru modificarea unor acte legislative, nr.195 din 27.07.2018 [13], în alin.(1) art.237 CPRM după cuvintele „punerea în circulație a cardurilor” a fost introdus textul „ , , a

tichetelor de masă". Totodată, Codul contravențional al Republicii Moldova nr.218/2008 [14], cu modificările ulterioare, a fost completat cu art.272¹ (*Încălcarea legislației cu privire la tichetele de masă*).

- c) Extinderea laturii obiective a faptei infracționale incriminate prin excluderea condițiilor obiective speciale în așa mod, încât să fie lărgită aplicabilitatea normei. Astfel, prin Legea pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova, nr.277 din 18.12.2008 [11], din dispoziția articolului 146 CP RM cuvintele „*dacă aceste acte au avut sau ar fi putut avea urmări grave pentru cel vinovat sau rudele lui*” au fost excluse.

2.4. Criminalizarea va avea loc prin extinderea definiției utilizate în textul dispoziției și transformarea acesteia din una simplă în una descriptivă (*Novatio legis in pejus*). Astfel, în conformitate cu Legea Republicii Moldova nr.179 din 26.07.2018 [12], în alin.(1) art.190 CP RM textul „*înșelăciune sau abuz de încredere*” a fost substituit cu textul „*inducerea în eroare a unei sau a mai multor persoane prin prezentarea ca adevărată a unei fapte mincinoase sau ca mincinoasă a unei fapte adevărate, în privința naturii, calităților substanțiale ale obiectului, părților (în cazul în care identitatea acestora este motivul determinant al încheierii actului juridic) actului juridic nul sau anulabil, ori dacă încheierea acestuia este determinată de comportamentul dolosiv sau viclean care a produs daune considerabile*”.

Luând în considerare faptul că criminalizarea nu întotdeauna este legată de modificările operate în Partea specială a Codului penal, ea poate fi obținută și prin operarea modificărilor corespunzătoare **în Partea generală a Codului penal**, fiind consecința proceselor de penalizare și nepenalizare în cadrul politicii penale a Statului. Astfel, **penalizarea** ca direcție a politicii penale presupune stabilirea principiilor și criteriilor de aplicare a celei mai severe forme de constrângere pentru faptele care sunt recunoscute infracționale; formularea scopurilor pedepsei penale; determinarea categoriilor și mărimilor acesteia; propunerea altor măsuri de constrângere penală ce sunt necesare pentru sancționarea persoanelor care au săvârșit fapte prejudiciabile. Totodată, **depenalizarea** constituie antipodul penalizării și desemnează restrângerea (îngustarea) limitelor constrângerii exercitate din partea statului pentru fapte infracționale săvârșite; excluderea unor categorii de pedepse; renunțarea la acestea din cauza ineficienței lor.

Operarea **Lex gravior în conținutul Partii generale a Codului penal** se exprimă în următoarele forme:

1. Însprirea regimului sancționator poate avea loc și prin majorarea minimului pedepsei. Prin Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr.207 din 28.07.2016, Codul penal al Republicii Moldova a fost modificat după cum urmează: la lit.a) alin.(2) art.55 textul „*de până la 150*” a fost substituit cu textul „*de până la 500*”. Un alt exemplu este alin.(4) art.64 CP RM, în care textul „*de la 500*” a fost substituit cu textul „*de la 1500*”, iar textul „*la 20000*” – cu textul „*la 60000*”. Totodată, în sancțiunea prevăzută la alin (1) art.245⁴ CP RM a fost modificată cifra „*1000*” fiind substituită cu „*3000*”; în sancțiunea de la alin.(2) același articol textul „*de la 1000 la 3000*” a fost modificat în „*de la 3000 la 9000*”.

2. Însprirea regimului sancționator prin introducerea unei pedepse penale noi. Astfel, Legea a privind modificarea unor acte legislative, nr.138 din 19.07.2018, a prevăzut o nouă pedeapsă penală, Partea generală a Codului penal fiind completată cu articolul 65¹ „*Privarea de dreptul de a conduce mijloace de transport sau anularea acestui drept*”. Paralel cu această novelă legislativă, au fost introduse modificări și în alte articole ale Codului penal, după cum urmează: alin.(1) art.62 CP RM a fost completat cu lit.b¹) „*privarea de dreptul de a conduce mijloace de transport sau anularea acestui drept*” și cu alin.(6) având următorul cuprins: „*Privarea de dreptul de a conduce mijloace de transport sau anularea acestui drept poate fi aplicată numai în calitate de pedeapsă complementară*”.

Prin Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr.207 din 28.07.2016 [15], Codul penal al Republicii Moldova a fost modificat după cum urmează: la lit.a) alin.(2) art.55 CP RM, textul „*de până la 150*” a fost modificat în „*de până la 500*”. Un alt exemplu este alin.(4) art.64 CP RM, în care textul „*de la 500*” a fost substituit cu „*de la 1500*”, iar „*la 20000*” – cu „*la 60000*”. În sancțiunea de la alin.(1), art.245⁴ cifra „*1000*” a fost substituită cu „*3000*”; în sancțiunea de la alin. (2), textul „*de la 1000 la 3000*” a fost substituit cu „*de la 3000 la 9000*”.

3. Crearea de condiții suplimentare ce restricționează aplicarea cauzelor care înlătură răspunderea penală, pedeapsa penală sau consecințele condamnării. Un exemplu relevant, în opinia noastră, ar servi cazul introducerii în norma juridico-penală cu privire la împăcarea părților a condițiilor noi care creează anumite „*filtre suplimentare*”, deci restricționează cercul persoanelor care se pot bucura de aplicarea acestor cauze. Din conținutul excepției de neconstituționalitate, Curtea Constituțională a Republicii Moldova observă

că aceasta vizează, în esență, înstituirea unui termen de cinci ani în cadrul căruia împăcarea penală nu poate fi încheiată dacă anterior a existat o împăcare, în temeiul căreia a fost dispusă încetarea procesului penal în privința persoanei, pentru infracțiuni similare comise cu intenție. Astfel, excepția de neconstituționalitate se referă la elemente și principii cu valoare constituțională precum neretroactivitatea legii penale și principiul acțiunii legii [16]. Curtea Constituțională menționează că deși autorul excepției solicită controlul constituționalității prevederilor „dacă persoana nu are antecedente penale pentru infracțiuni similare comise cu intenție sau dacă în privința sa nu a mai fost dispusă încetarea procesului penal, ca rezultat al împăcării, pentru infracțiuni similare comise cu intenție în ultimii cinci ani” din alineatul (1) al articolului 109 din Codul penal, în motivarea sesizării s-a referit, în esență, doar la textul „în ultimii cinci ani” din norma contestată sub aspectul care vizează neaplicarea împăcării, dacă făptuitorul a mai beneficiat de ea în ultimii cinci ani. Curtea susține că legiuitorul a reglementat în Codul penal cauzele care înlătură răspunderea penală pentru anumite infracțiuni, de regulă cu un grad redus de pericol social.

Examinând excepția de neconstituționalitate, Curtea reține că instituția împăcării este reglementată prin dispozițiile art.109 din Codul penal și constituie una dintre cauzele care înlătură răspunderea penală. Astfel, prin faptul că înlătură răspunderea penală, împăcarea părților determină statul să renunțe la dreptul său suveran de a condamna public, în numele legii, faptele infracționale și persoanele care le-au săvârșit, în favoarea compromisului părților, reparării prejudiciului cauzat și a principiului economiei procesuale. Prin derogare de la regula generală de a urmări și pedepsi penal persoanele care au săvârșit infracțiuni, statul a urmărit realizarea justiției restaurative în privința inculpaților care îndeplinesc condițiile împăcării. Din cele menționate, Curtea observă că instituția împăcării a fost instituită de legiuitor în calitate de mijloc de corectare și reeducare a inculpatului, alternativ pedepsei penale.

În vederea realizării scopului legii penale de prevenire a săvârșirii unor noi infracțiuni (art.2 alin.(2) din Codul penal), legiuitorul poate condiționa exercitarea dreptului părților de a se împăca în cadrul procesului penal. Or, acest drept nu poartă un caracter absolut și poate fi supus unor limitări.

În acest sens, s-a constatat că prin Legea nr.130 din 9 iunie 2016, în vigoare din 15 iulie 2016, conținutul instituției împăcării a fost substanțial reconsiderat față de prevederile anterioare ale alin.(1) art.109 din Codul penal, prin instituirea unor noi condiții privind funcționarea instituției în cauză. Astfel, s-a constatat că din conținutul art.109 din Codul penal rezultă că împăcarea părților poate fi încheiată doar în cazul îndeplinirii cumulative a anumitor condiții. Una dintre condițiile încheierii împăcării penale este ca legea să prevadă în mod expres posibilitatea împăcării pentru fapta săvârșită. În acest sens, ținând cont de gravitatea infracțiunii, alin.(1) și alin.(4) art.109 din Codul penal permite împăcarea părților pentru o infracțiune ușoară sau mai puțin gravă, iar în cazul minorilor și pentru o infracțiune gravă. Totodată, în funcție de clasificarea infracțiunilor, împăcarea este permisă doar pentru infracțiunile prevăzute la capitolele II-VI din Partea specială și este interzisă persoanelor care au săvârșit asupra minorilor infracțiuni prevăzute la art.171-175¹, 201, 206, 208, 208¹ și 208² din Codul penal. De asemenea, Curtea menționează că împăcarea este bilaterală, deoarece este realizată între bănuț, învinut, inculpat și partea vătămată. De asemenea, prin instituirea termenului de cinci ani în cadrul căruia împăcarea penală nu poate fi încheiată dacă anterior a existat o împăcare, în temeiul căreia a fost dispusă încetarea procesului penal în privința persoanei, pentru infracțiuni similare comise cu intenție, legiuitorul nu a operat modificări în legea penală cu privire la conținutul unei infracțiuni sau pedepse, dar a instituit condiții suplimentare la încheierea împăcării. Astfel, simpla reglementare a unui termen în care persoana nu poate beneficia de instituția împăcării nu are caracterul formulării unei legi nefavorabile, ci are semnificația de a institui doar un cadru legal pentru atingerea scopului legii penale de prevenire a săvârșirii unor noi infracțiuni. Or, statul are o largă marjă de apreciere în alegerea măsurilor necesare pentru combaterea criminalității.

În concluzie, Curtea reține că prin instituirea unui termen de cinci ani în cadrul căruia împăcarea penală nu poate fi încheiată dacă anterior a existat o împăcare, în temeiul căreia a fost dispusă încetarea procesului penal în privința persoanei, pentru infracțiuni similare comise cu intenție, nu se aduce atingere dispozițiilor articolului 22 din Constituție, privind neretroactivitatea legii [16]. Prin urmare, excepția de neconstituționalitate ridicată de către dl Gh.Eremciuc, judecător în cadrul Judecătoria Bălți, în dosarul nr.1-49/2017, pendinte la Judecătoria Bălți, este respinsă, iar textul „în ultimii cinci ani” din alineatul (1) al articolului 109 din Codul penal al Republicii Moldova nr. 985-XV din 18 aprilie 2002 se recunoaște constituțional.

Concluzii

„Aplicarea în timp a legii” este distinctă de „conflictul legilor în timp”, deoarece acesta din urmă constituie doar o parte din materia mai vastă reprezentată de „aplicarea legii în timp”.

Vom fi în situația unui concurs de legi penale atunci când mai multe legi penale sunt în același timp în vigoare, iar concursul de norme penale va exista când sunt susceptibile de a fi aplicate mai multe norme penale în vigoare în același timp.

Există concurs de legi penale în timp atunci când două sau mai multe legi penale reglementează aceleași relații sociale, una din legi fiind o lege penală *generală*, alta – o lege penală *specială* sau *excepțională*. Pot exista situații când două legi penale, una generală și una specială, ambele în vigoare, să reglementeze în paralel aceeași situație. În doctrina penală, această situație mai este denumită *conflict aparent de norme penale* sau *concurș fictiv de norme penale*. Chiar și un act normativ din legislația extrapenală poate constitui temei pentru înlăturarea conflictului legilor penale în timp, în special când vorbim despre normele penale de blanșhetă (*conflictul legilor penale „în alb” în timp*); prin urmare, trebuie să funcționeze și *retroactivitatea actelor normative extrapenale*.

Legea penală care înăsprește pedeapsa sau înrăutățește situația persoanei vinovate de săvârșirea unei infracțiuni constituie lege penală defavorabilă (lat. – *Lex gravior*). *Lex gravior* presupune legea penală mai severă în comparație cu cea precedentă care agravează situația persoanei (*Novatio legis in pejus*), conține un tratament mai riguros și vizează mărirea pedepsei penale, califică fapta mai sever, extinde lista cauzelor generale agravante ale pedepselor penale; impune un regim de închisoare mai rigid; mărește termenul de prescripție a răspunderii penale sau a pedepsei penale; exclude cauzele atenuante generale; exclude cauzele de reducere a pedepsei penale; exclude cauzele justificative sau de neimputabilitate etc. Efectul juridico-penal al acestei reguli constă în faptul că *lex gravior* se va aplica doar faptelor infracționale săvârșite ulterior (după intrarea în vigoare a legi noi mai severe).

Există două categorii de legi penale care înăspresc pedeapsa sau înrăutățesc situația persoanei vinovate: 1) legea penală incriminatorie (*Novatio legis*); 2) altă lege penală defavorabilă (*Lex gravior*). Așadar, legea penală incriminatorie se află cu legea penală defavorabilă în coraport de *parte-întreg*, unde legea penală defavorabilă include atât legea penală incriminatorie, cât și alte legi penale defavorabile. Dacă legea penală incriminatorie transformă faptele umane prejudiciabile în cele infracționale (pentru prima dată), atunci în cazul altor legi penale defavorabile legiuitorul doar înăsprește pedeapsa sau înrăutățește situația persoanei vinovate pentru fapta recunoscută infracțională anterior adoptării acestei legi.

Lex gravior doar adaugă unele semne speciale la componența de infracțiune deja existentă. Totodată, în opinia noastră, *lex gravior* poate fi de trei feluri: 1) *criminalizarea secundară* prin concretizarea unor semne infracționale ce se referă la elementele componenței infracțiunii care anterior a fost criminalizată printr-o altă lege; 2) *înăsprirea pedepsei*; 3) *înrăutățirea în alt mod a situației persoanei vinovate* (se referă la modalitatea executării pedepsei etc.).

Procedee de criminalizare (*Novatio legis*), precum și procedee de înăsprire a pedepsei sau de înrăutățire a situației persoanei vinovate sunt prevăzute în **Partea specială a Codului penal al Republicii Moldova**: I) *Novatio legis incriminatoria* – neocriminalizare; II) *Novatio legis in pejus* – legea penală nouă este mai severă în comparație cu cea precedentă care agravează situația persoanei.

I. Neocriminalizarea (*Novatio legis*) cuprinde: 1) Criminalizarea prin introducerea unui articol nou (Neocriminalizarea, după autorul Clober Rogéno Masson); 2) Criminalizarea unei fapte prejudiciabile noi într-un semn calificativ separat; 3) Criminalizarea prin introducerea unui alineat nou în cadrul unui articol.

II. *Novatio legis in pejus* – legea penală nouă este mai severă în comparație cu cea precedentă care agravează situația persoanei. Legea defavorabilă cuprinde: 1) Criminalizarea prin introducerea modificărilor și completărilor în normele deja existente; 2) Criminalizarea prin completarea articolului din Partea specială a Codului penal deja existent care a constat în extinderea laturii obiective prin introducerea noilor forme (*Novatio legis in pejus*); 3) Criminalizarea prin completarea articolului din Partea specială a Codului penal deja existent care a constat în extinderea sferei de aplicare a acestei norme (*Novatio legis in pejus*); 4) Criminalizarea va avea loc prin extinderea definiției utilizate în textul dispoziției și transformarea acesteia din una simplă în una descriptivă (*Novatio legis in pejus*).

Operarea *Lex gravior* în conținutul **Parții generale a Codului penal** se exprimă în următoarele forme: 1) înăsprirea regimului sancționator poate avea loc și prin majorarea minimului pedepsei; 2) înăsprirea regimului sancționator prin introducerea unei pedepse penale noi; 3) crearea de condiții suplimentare ce restricționează aplicarea cauzelor care înlătură răspunderea penală, pedeapsa penală sau consecințele condamnării.

Reieșind din cele expuse, ajungem la concluzia conform căreia *Novatio legis incriminatoria* și *Lex gravior* cuprind norme care stabilesc caracterul penal al faptei, precum și norme care agravează pedeapsa penală. Acestea sunt norme care:

- lărgesc lista infracțiunilor grave, deosebit de grave și excepțional de grave. Spre exemplu, în conformitate cu modificările operate prin *Legea pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova*, nr.277 din 18.12.2008, la alineatele (4) și (5), din articolul 16 (Clasificarea infracțiunilor) termenul „15 ani” a fost înlocuit cu „12 ani”. Astfel, potrivit alin.(4) art.16 CP RM, infracțiuni grave se consideră faptele pentru care legea penală prevede pedeapsa maximă cu închisoare pe un termen de până la 12 ani inclusiv – *prin reducerea termenului sancțiunii se agravează situația condamnatului, devenind defavorabilă*;
- extind noțiunea de concurs de infracțiuni și recidivă; exclud condițiile suplimentare ale răspunderii penale;
- completează lista infracțiunilor pentru care răspunderea penală survine de la 14 ani;
- precizează pentru prima dată limita minimă stabilită a pedepsei, majorează limita minimă stabilită a pedepsei;
- majorează volumul răspunderii penale în unele forme de participație penală (spre exemplu, pentru crearea grupului criminal organizat);
- extind lista infracțiunilor pentru care nu se aplică prescripția tragerii la răspundere penală, spre exemplu: prin *Legea Republicii Moldova nr.56 din 04.04.2014*, alin.(8) art.60 CP RM a fost completat prin adăugirea infracțiunilor pentru care nu operează prescripția răspunderii penale. Astfel, persoanelor care au săvârșit infracțiuni contra păcii și securității omenirii, infracțiuni de război sau alte infracțiuni prevăzute de tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte li s-au adăugat persoanele care au săvârșit infracțiuni de tortură, tratament inuman sau degradant sau alte infracțiuni prevăzute de tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte, indiferent de data la care au fost săvârșite. Observăm că este extinsă lista infracțiunilor și este introdusă precizarea „*indiferent de data la care au fost săvârșite*”;
- majorează limitele generale ale pedepsei penale;
- exclud unele circumstanțe care atenuează pedeapsa penală sau completează lista circumstanțelor care agravează pedeapsa penală;
- majorează limitele generale ale pedepsei penale care urmează a fi aplicată în cazul de operare a circumstanțelor atenuante;
- reduc lista circumstanțelor excepționale în cadrul cărora este posibilă aplicarea pedepsei mai blânde decât cea prevăzută de lege;
- majorează limitele generale ale pedepsei penale care poate fi aplicată pentru concursul de infracțiuni sau în cazul de concurs de sentințe.

În contextul analizat, noi am exemplificat regulile propuse de identificare a legii penale defavorabile. Concluziile formulate urmează a fi luate în calcul la îmbunătățirea doctrinei contemporane a dreptului penal substanțial.

Referințe:

1. FODOR E.-M. Legătura dintre drept și timp – discuții privind instituția prescripției. În: *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*. Series Humanistica, vol.14, 2016, p.287-296.
2. Decizia Curții Constituționale din România referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.125 alin.3 din Codul penal, nr.511 din 12.11.2013. În: *Monitorul Oficial*, 2014, nr.75.
3. MOTICA, O. Principiile aplicării legii civile în timp în lumina noului Cod civil. În: *Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Drept*, 2013, nr.2, p.192-193. ISBN 1843-0651-0161
4. MASSON, Clober Rogéno. *Direito penal esquematizado. Parte general*. Vol.1. (Cleber Rogério Masson. – 4.s ed. rev. atual. o ampl. Rio de Janeiro: Forense; Sao Paulo: MÉTODO, 2011, p.111. ISBN 970-85-309-3440*8 1
5. SÂMBRIAN, T. Termeni juridici vechi și noi din domeniul științelor penale neinclusi în dicționare ale limbii române. În: *Revista de științe juridice*, 2015, nr.2, vol.29, p.90-91. ISSN: 1454-3699
6. PĂDURE, Dr. Conflict al legilor penale în timp în doctrina penală contemporană. În: *Revista Națională de Drept*, 2017, nr.6, p.40-44. ISSN 1811-0770

7. NICOLAE, M. Principiul aplicării imediate a legii noi și Noul Cod civil. În: *Revista de Științe Juridice*. Centrul de cercetări juridice fundamentale „Sistemul juridic între stabilitate și reformă”, 2012, nr.1, vol.21, p.15. ISSN: 1454-3699
8. *Энциклопедия уголовного права. Том 2. Уголовный закон*. Издание профессора Малинина. Санкт-Петербург, 2005, с.9-10. ISBN 5-91005-001-X ISBN 5-91005-006-0
9. Legea Republicii Moldova pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova nr.985/2002, nr.83 din 25.05.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.229-243.
10. Legea Republicii Moldova nr.157 din 26.07.2018 pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova nr.985/2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.347-357.
11. Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova, nr.277 din 18.12.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.41-44.
12. Legea Republicii Moldova pentru modificarea unor acte legislative, nr.179 din 26.07.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.309-320.
13. Legea Republicii Moldova pentru modificarea unor acte legislative, nr.195 din 27.07.2018 În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.321-332.
14. Codul contravențional al Republicii Moldova nr.218/2008. Republicat în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.78-84, art.100.
15. Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea unor acte legislative, nr.207 din 28.07.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.369-378.
16. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 109 alin.(1) din Codul penal (limitarea împăcării în cauzele penale). (Sesizarea nr.48g/2017), Chișinău, 21 septembrie 2017.

Date despre autori:

Drăgălin PĂDURE, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: padure90@mail.ru

Stela BOTNARU, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: stelacorlateanu@gmail.com

Prezentat la 01.07.2019